

گاهنامه اخلاق در پژوهش

شماره ۱ تیر ۱۴۰۳

پیام معاون تحقیقات و فناوری وزارت بهداشت به مناسبت انتشار اولین نسخه گاهنامه اطلاع رسانی مباحث اخلاق در پژوهش

مطابق با قانون توسعه ۲۰ ساله کشور، رشد کمی و کیفی پژوهش‌ها با هدف کشف روش‌های تشخیصی و درمانی، اتخاذ تصمیمات صحیح بالینی، یافتن روش‌های علمی برای سیاست‌گذاری‌های بهداشتی و در نهایت ارتقا دانش پزشکی از اولویت‌ها و شاخص‌ها در برنامه ریزی‌های سیستم سلامت کشور به شمار می‌رود.

امروزه مدیریت صحیح جوامع، مستلزم توجه ویژه به مستندات و شواهد علمی بوده و تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد، یکی از اصول بنیادی حکمرانی خوب در جوامع است. از این رو پژوهش به عنوان یکی از فرآیندهای تولید شواهد، اهمیتی روزافزون یافته است. در این میان رعایت اصول و احترام به ارزش‌های اخلاقی در همه امور از جمله انجام پژوهش‌های زیست‌پزشکی، مورد توجه ویژه قرار گرفته است. همچنین باتوجه به پیشرفت‌های روزافزون علوم پزشکی و بوجود آمدن سوالات و چالش‌های اخلاقی بیشتر و عمیق‌تر، توجه به رعایت موازین اخلاقی، شرعی، و حقوقی در پژوهش‌ها، از اولویت‌های این حوزه به شمار می‌رود.

امید است گاهنامه اطلاع رسانی مباحث اخلاق در پژوهش که تمرکز بر تخلفات پژوهشی دارد و توسط «دبیرخانه کارگروه وزارتی اخلاق در پژوهش، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی»، تهیه می‌شود، به عنوان مرجعی معتبر برای دسترسی به مستندات و مباحث آموزشی برای اساتید و دانشجویان، مفید واقع گردد.

دکتر بنام پناهی

معاون تحقیقات و فناوری

سلب اعتبار/ بازپس‌گیری مقالات علمی (Retraction of scientific articles)

گاهی یک مقاله، پس از انتشار، سلب اعتبار/بازپس‌گیری می‌شود. این اقدام ممکن است علل مختلفی داشته باشد. دلیل بازپس‌گیری مقاله هر چه باشد (از اشتباهات غیرعمد گرفته تا انواع تخلفات پژوهشی)، هم برای نویسنده مقاله و هم برای مقالاتی که به عنوان منبع به آن استناد شده است، اتفاق خوش‌آیندی نخواهد بود. گاهی سلب اعتبار مقاله توسط خود نویسنده انجام می‌شود که چنانچه در این اقدام، صداقت وجود داشته باشد، قابل تقدیر است و جامعه علمی را از یک اشتباه می‌رهاند. اغلب در اینگونه موارد، نشریات بجای ابطال مقالات؛ اصلاحیه‌ی مقاله‌ی منتشر شده را به عنوان گزینه‌ی جایگزین می‌پذیرند. اگر بازپس‌گیری مقاله، بدنبال تصمیم هیئت تحریریه یک نشریه، عمدتاً بر اساس دستورالعمل‌های COPE باشد، نیاز به بررسی توسط کارگروه‌های اخلاق در پژوهش دارد.

متأسفانه سلب اعتبار مقالات در سالهای اخیر در حال افزایش است. به طوری که طبق اخبار منتشره‌ی نیچر نیوز؛ بیش از ۵۰ هزار مقاله تاکنون سلب اعتبار شده که بیش از ۱۰۰۰۰ مورد آن مربوط به سال ۲۰۲۳ می‌باشد (۱). مهمترین دلایل بازپس‌گیری مقالات کشورمان در طی پنجسال گذشته؛ انتشار و ارسال تکراری مقاله، مشکلات داده‌ای و خطاها، مسایل مربوط به نویسندگی، سرقت ادبی و سوء رفتار کلی مرتبط با کدهای اخلاقی می‌باشد. ناگفته نماند در سال ۲۰۲۳، تعداد ۱۶ مقاله به علت مشکلات نویسندگی با هدف اقتصادی (paper mill) و تعداد ۱۳ مقاله به علت داوری جعلی (fake peer review)، سلب اعتبار شدند (۲).

جدول شماره ۱- درصد مقالات سلب اعتبار شده نویسندگان ایرانی و نویسندگان دانشگاه‌های علوم پزشکی نسبت به کل مقالات سلب اعتبار شده (۲۰۱۹-۲۰۲۳)					
سال	و. بهداشت (بر حسب مقالات جهان)		ایران (بر حسب مقالات جهان)		کل مقالات (جهان)
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۲۰۱۹	۳۲	۱.۱۰	۱۱۴	۳.۹۲	۲۸۹۹
۲۰۲۰	۲۴	۰.۷۸	۹۸	۳.۲۰	۳۰۶۱
۲۰۲۱	۲۴	۰.۶۲	۱۰۳	۲.۶۵	۳۸۸۵
۲۰۲۲	۴۴	۰.۸۰	۱۴۲	۲.۵۵	۵۵۵۹
۲۰۲۳	۵۸	۰.۷۵	۱۶۸	۲.۱۸	۷۷۰۶

گاهنامه اخلاق در پژوهش

شماره ۱ تیر ۱۴۰۳

با توجه به اینکه انتشار و ارسال تکراری (کل مقاله، تصاویر، داده‌ها و ...) با اختلاف زیادی، جزو بیشترین علل سلب اعتبار مقالات کشور در طی پنج سال گذشته می‌باشد، لازم است سیاست‌ها و استراتژی‌های بیشتری در جهت آگاهی افراد و آموزش آنها در جهت پیشگیری از این نوع تخلف پژوهشی اندیشیده شود. همچنین با استفاده از ابزارهای متعدد و مختلف؛ امکان تشخیص موارد و مصادیق تخلفات پژوهشی و از جمله موارد تکراری؛ در همان مراحل نخست نگارش مقاله، امکان پذیر شود تا تشخیص مصادیق تخلفات پژوهشی، با سرعت بیشتری انجام گردد.

source:

1. <https://www.nature.com/articles/d41586-023-03974-8>
2. <http://retractiondatabase.org>

نویسنده: دکتر زهرا حاتمی

گزارش عملکرد دبیرخانه کارگروه وزارتی اخلاق در پژوهش در سال ۱۴۰۲

آمار عملکرد قابل سنجش دبیرخانه کارگروه وزارتی اخلاق در پژوهش در سال ۱۴۰۲

تعداد کارگروه/کمیته های اعتبار بخشی شده	تعداد پروپوزال‌های مصوب کارگروه/ کمیته های اخلاق ثبت شده در سامانه	تعداد کارآزمایی بالینی مصوب کارگروه/ کمیته های اخلاق ثبت شده در سامانه	تعداد طرح های مصوب کارگروه وزارتی	تعداد جلسات برگزار شده کارگروه وزارتی	تعداد موارد رسیدگی به تخلفات پژوهشی	تعداد برنامه های آموزشی برگزار شده با مجوز اخلاق
۲۰	۳	۴۷۷۲۶	۴۶۵۲	۵	۱۱۶	۳۰۱

- ❖ در سال ۱۴۰۲، از میان ۴۵۰ درخواست ارسالی از سوی دانشگاه های علوم پزشکی، تعداد ۳۰۱ مجوز برای برگزاری کارگاه های اخلاق در پژوهش (با عناوین و موضوعات گوناگون) صادر گردیده است. با توجه به تعداد دانشگاه های علوم پزشکی، تعداد کارگاه های برگزار شده توسط هر یک از دانشگاه ها به طور متوسط ۴/۵ مورد می باشد.
- ❖ در بررسی های انجام شده، از ۱۲۹ مورد تخلف گزارش شده به کارگروه طی سال ۱۴۰۲، تخلف پژوهشی در ۱۱۶ مورد احراز گردید و در ۱۳ مورد دیگر، تخلف پژوهشی به اثبات نرسید.
- ❖ همان گونه که در جدول بالا مشاهده می شود، حدود ۱۰٪ از طرح های تحقیقاتی مصوب در کارگروه/کمیته های اخلاق در پژوهش (سراسر کشور) به مطالعات کارآزمایی بالینی اختصاص یافته است. با توجه به اهمیت این گونه مطالعات و چالشهای پیش رو برای انجام آنها، توجه و نظارت هرچه بیشتر کارگروه/کمیته های اخلاق در پژوهش و همچنین سیاستگذاری مناسب تر دانشگاه های علوم پزشکی در این زمینه ضروری به نظر می رسد.
- ❖ در مجموع تعداد ۵ جلسه کارگروه وزارتی اخلاق در پژوهش طی سال ۱۴۰۲ برگزار گردید. در این جلسات علاوه بر بحث در مورد موضوعات و چالش های گوناگون در حوزه پژوهش، تعداد ۵ طرح تحقیقاتی ارجاع شده به این کارگروه نیز به تصویب نهایی رسید.
- ❖ در طی سال ۱۴۰۲، برای ۳ کارگروه و ۲۰ کمیته اخلاق اعتباربخشی صورت گرفته است. مدت اعتبار هر کارگروه/کمیته اخلاق به مدت دو سال می باشد که بعد از اتمام این دوره و پس از بررسی مجدد وضعیت کارگروه/کمیته، نسبت به تمدید اعتبارنامه آن از طریق سامانه ملی اخلاق اقدام می شود. شایان ذکر است در سال ۱۴۰۲ اعتبارنامه ۱۰۱ کارگروه و ۱۵۶ کمیته اخلاق تمدید گردیده است.